

Садиба А. О. Козачковського в контексті переяславської шевченкіани

У статті розглядається історія садиби переяславського дворянина, лікаря А. О. Козачковського, друга Т. Г. Шевченка, в якого поет гостював в 1845 і 1859 роках.

Ключові слова: садиба А. О. Козачковського, Т. Шевченко..

Квітень 2008 року. В древньому Переяславі-Хмельницькому було відкрито черговий музей Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Експозиція його присвячена перебуванню на Переяславщині Українця з великої літери, геніального українського народного поета, художника Тараса Григоровича Шевченка, 200-річчя з дня народження якого відзначає нині вся Україна. Музей має 12 залів. Структурно вони поділяються на такі підрозділи: меморіальні, літературно-мистецькі, історичні, а також виставковий зал. Відвідувачі висловлюють щире захоплення створеною експозицією. Музей розташований в колишньому будинку приятеля Т. Г. Шевченка, лікаря, дворянина Андрія Осиповича Козачковського, з яким поет познайомився в 1841 році в Санкт-Петербурзі, а був Кобзар в Переяславі чотири рази: двічі в 1845 і двічі в 1859 роках, після заслання. Вперше поет прибув у наше місто на початку серпня 1845 року. Він завжди зупинявся в будинку А. О. Козачковського. Ось як згадує про це останній у своїх спогадах: «Не можу не згадати вечір 19 серпня 45 року. Товариство, переважно молодь, гамірно бенкетувало за столом, Шевченко був у справжньому натхненні; навпроти нього, на протилежному кінці столу, стояв, не зводячи погляду з поета, з келихом у руці пан поважного віку, походженням німець, віросповіданням протестант. «Оце – батько! Йй Богу, хлопці, батько! Будь здоров, батьку! – високо підіймаючи келих. Проголосив німець, і потім ми всі називали його батьком» [5]. Надаємо далі слово А. О. Козачковському: «У жовтні того ж року Шевченко приїхав до мене знову, хворий, і прожив у мене близько двох місяців.

Уранці він звичайно писав, зовсім не прагнучи залишатися наодинці. Він писав ніби граючись. Я саме тоді мав справу з євреями, і вони часом заповнювали мою вітальню, в якій Шевченко найчастіше працював, але цей гамірний кагал не тільки не заважав йому (хоча він міг би піти до кабінету), а навпаки, продовжуючи писати, він прислухався до розмов євреїв, втручався в них і, розмішавши чимось кагал, сам реготав, продовжуючи швидко і безупинно свою справу, без будь-яких виправлень» [5].

В 1859 році, після заслання, Великий Кобзар побував в нашому місці ще двічі: в червні і в серпні. І знову зупинявся в будинку свого друга. Повертаємось до вищезгаданих спогадів: «У червні 59 року, вранці, у двір, де я жив, в'їхав поштовий візок. Той, хто сидів у ньому, здався мені схожим на Шевченка. Я не помилився; мовчки ми привіталися, мовчки він привітав мою сім'ю, мовчки кілька разів, помітно хвилюючись, пройшов по кімнаті, потім глянув у вікно на ярмарську метушню і висловив бажання подивитися ярмарок; ми пішли... Другого дня вранці він на дубі вирушив до М. О. Максимовича в Прохорівку [6].

Влітку 1859 року поет мандрує рідними місцями. Направляючись в Кирилівку, заїжджає до Городища та Млієва, в яких колишні кріпаки брати Яхненки та Симиренки збудували тоді цукроварню та механічний завод, а 27 червня виїхав у свою Кирилівку, де зустрівся з братами та сестрою Яриною. Він прагне збудувати хату над Дніпром та завести сім'ю. Однак, 12 липня з ним трапилась прикра подія. На нього було складено рапорт земського справника Табачникова, на основі

якого Т. Г. Шевченка було заарештовано. Врешті-решт звинувачення з нього було знято. Поет дістав можливість відправитись в Петербург [3].

По дорозі в Петербург він заїздить в Переяслав. Згадує А.О. Козачковський : «По дорозі з Києва Шевченко заїхав до мене, пробув у мене близько двох діб. Помітно похмурий настрій був наслідком відомого неприємного випадку з ним у Київській губернії...»

Під час цього останнього побачення він розповів мені про свій намір через два роки взяти в оренду невеликий клаптик землі на дніпровських горах навпроти Прохорівки, побудувати невеликий будиночок і там провести решту життя» [7].

Перебуваючи востаннє в гостях у свого приятеля, поет написав тут свій останній вірш: «Якби – то ти, Богдане п'яний», в якому прочитується різка критика гетьмана Богдана Хмельницького за Переяславську Раду, за спілку з Москвою:

Якби – то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подививсь!
Упився б! здорово упивсь!
І препрославлений козачий
Розумний батьку!.. і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь
Або в калюжі утопивсь,
В багні свинячим.

Амінь тобі, великий муже!
Великий, славний! та не дуже...
Якби ти на світ не родивсь
Або в колисці ще упивсь...
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного. Амінь [14].

У цьому будинку він написав поеми «Кавказ», «Наймичка», вступ до поеми «Єретик», а 25 грудня 1845 року, будучи тяжко хворим, Т. Г. Шевченко, написав свій безсмертний «Заповіт»:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,...

І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом [13].

Писав він його у кімнаті для гостей.

Садиба А. О. Козачковського розташована на південному сході центральної частини міста, біля Троїцької церкви. Як свідчать старовинні плани, садиба була окрасою Троїцького комплексу. Садиба ніби доповнювала Троїцьку церкву, чим створювала неповторне духовне єднання. У регулярній розпланувальній системі міста об'єкт розташований в історичному середмісті [10].

Центральним об'єктом садиби був житловий будинок. Ми не маємо достовірних відомостей про будівельні роботи по створенню садиби. Ймовірно, у 20-х роках ХІХ ст. на цій ділянці споруджується комплекс садибного житлового будинку Козачковських. У першій чверті ХІХ ст. спадкоємцем садиби й будинку стає Андрій Осипович Козачковський. У сформованому вигляді на період першої чверті ХІХ- першої чверті ХХ ст. по вул. Троїцькій садиба являла собою характерний для Переяслава малоповерховий комплекс з житловим будинком, оперезаним цегельним цоколем, розташованому на подвір'ї садиби з допоміжними господарськими спорудами, оточеними садами і городами, що тяглися аж до річки Трубіж. Садибний будинок був одним з перших житлових будинків середніх верств населення. За планувальним рішенням і зовнішнім виглядом нагадує будівлі першої половини ХІХ ст. Будівничі не встановлені. Будівля дерев'яна, одноповерхова, прямокутна в плані, перекрита високим чотирихилим залізним дахом. Витягнута по вісі південний захід-північний схід по головному фасаду, що виходить на вулицю Т. Г. Шевченка (колишня Троїцька). Головний симетричний фасад відіграє головну роль у сприйнятті композиції будівлі. В центрі його було розташовано головний вхід зі скляним дахом, до якого вели дерев'яні сходи. В будівлі збереглися добудовані під час реконструкції 1920-1930-х років входи з піддашшям по кутах головного фасаду. Вікна фасаду прямокутні,

оздоблені лиштвами. В 20-х роках ХХ ст. на південно-західному куті тильної сторони будинку було здійснено прибудову [9].

У 20-х роках ХХ ст. садиба А. О. Козачковського згідно наказу Наркомосвіти УРСР від 25. 02.–01. 08. 1919 року «Про передачу поміщицьких маєтків, дач і монастирських будинків в користування дитячої колонії» [8] була націоналізована. Пізніше тут розташовувались дитбудинки, різні держустанови та житлові квартири. Згідно рішення уряду в 1946 році в колишньому будинку А. О. Козачковського було відкрито історико-краєзнавчий музей [12].

З 1 вересня 1951 року на посаду директора музею призначається Михайло Іванович Сікорський, випускник історичного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Він мав створити повноцінний історичний музей в зв'язку з 300-річчям Переяславської Ради. Через відсутність житла молодий директор і жив у приміщенні музею, поки йому не надали квартиру в 1960-х роках. Завдяки його енергії й ентузіазму музей швидко поповнювався цінними експонатами. У звіті за 1952 рік вказується, що музейна експозиція складається з 12 залів :

1. Київська Русь.
2. Визвольна війна українського народу 1648 - 1654 років.
3. Вітчизняна війна 1812 року і декабристи.
4. Поява марксизму в Росії.
- 5 і 6. Революція 1905-1907 років, перша світова війна, лютнева революція 1917 року.
7. Велика Жовтнева революція і громадянська війна.
- 8 і 9. Соціалістичне будівництво в 1920-1941 роках.
10. Велика Вітчизняна війна Радянського народу 1941-1945 років.
11. Відбудова народного господарства в післявоєнні роки.
12. Сталінський план перетворення природи, великі будови комунізму.

З 1954 року за рішенням Ради Міністрів УРСР музею було присвоєно III-ю республіканську категорію і він дістав назву : Переяслав-Хмельницький державний історичний

музей. В дванадцяти залах музею розміщено 3824 експонатів. З'явився в музеї і зал, присвячений перебуванню Т. Г. Шевченка Переяславщині [11]. Пізніше в музеї стало вже два шевченківських зали.

Наступні зміни інтер'єру будинку були викликані музейними потребами.

У вересні 2004 року експозиція історичного музею була знята. З осені 2004 року до осені 2007 року в будинку було проведено капітальний ремонт. Кількість кімнат було зменшено, було викинуто пічне опалення, було змінено прибудову з північного боку. Зміцнено фундамент, стіни, замінено лаги під підлогою, ремонт якої обійшовся в 52700 гривень [4].

У 2008 році було проведено реконструкцію прибудинкової території, підвір'я вимощено плитками, замінено огорожу, поставлено новий ганок-вхід до будинку, значно більший за попередній.

На фасаді будинку встановлено меморіальну дошку з написом: «В цьому будинку в 1845 і 1859 роках перебував великий поет українського народу Т. Г. Шевченко. Тут він написав твори : «Заповіт», «Кавказ» і «Наймичка». З 1949 року на подвір'ї тодішнього історичного музею встановлено бронзове погруддя Т. Г. Шевченка, скульптор О. П. Олійник [2], поставлене в 1953 році на гранітний постамент [1]. Архітектор М. К. Вронський. Праворуч від музею, вздовж асфальтованої доріжки, розміщені скульптурні герої творів Т.Г.Шевченка.

На сьогоднішній день колишня садиба А. О. Козачковського належить НІЕЗ «Переяслав». Її територія – 4419 кв. м. З північно - східної та північно-західної сторін – житлова забудова, з південно - східної сторони територія прилягає до вул. Шевченка, з південно - західної сторони – комунальна власність міста. На території садиби розташовані фонди НІЕЗ «Переяслав», господарські споруди, альтанка. Довкола будинку ростуть вічнозелені, листопадні, листяні та шпилькові дерева, чагарники. Поруч з садибою, перед будинком, де нині Музей Заповіту Т. Г. Шевченка, ростуть віковічні дерева. Серед них акація біла, посаджена Т.Г.Шевченком та А. О. Козачковським восени 1845 року на честь дружби [15].

Джерела та література

1. Анкета пам'ятки історії, мистецтва. Архітектури. м. Переяслав-Хмельницький, 2006 рік.
2. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф. 1, оп. 1, спр. 37, 119 арк.75.
3. Дзюба Іван. Тарас Шевченко. – К. : Видавничий Дім «Альтернативи», 2005. – С. 563-569.
4. Договір №1 між Товариством з обмеженою відповідальністю «Гарант –сервіс» та НІЕЗ «Переяслав» про капітальний ремонт підлоги меморіального будинку лікаря А. Й. Козачковського. м.Переяслав-Хмельницький, 20 лютого 2007 року. – С. 1.
5. Козачковський А. О. Із спогадів про Т. Г. Шевченка. // «Я дуже щиро вас люблю...» Шевченко у розповідях сучасників. Харків. «Прапор», 2004. – С. 91.
6. Там само. – С. 93.
7. Там само. – С. 94.
8. Пам'ятка історії першої половини ХІХ ст. (Охор. № 1235). Будинок лікаря А. О. Козачковського 1820 р., в якому мешкав поет Т. Г. Шевченко. 1845, 1859, Державний історичний музей Державного історико-культурного заповідника. Вул. Т.Г.Шевченка, 8. м. Переяслав-Хмельницький Київської області. Історична записка. Київ, 2004 р. – С. – 1.
9. Там само. – С. – 3.
10. Паспорт пам'ятки історії першої половини ХІХ ст. Будинок А. О. Козачковського. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – Київ, 2005. – С. 3.
11. Переяслав-Хмельницький державний історичний музей. Короткий довідник. – Переяслав-Хмельницький, 1958. – С. 3.
12. Ткаченко В. М. НІЕЗ «Переяслав»: від історичного музею до національного заповідника. // Могилянські читання 2006 року : Зб. наук. пр. : Доля музейних зібрань / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. Заповідник. – К. : Фенікс. – Ч. – 2 – С. 308-319.
13. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Том 1. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 371.
14. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Том 2. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 308.
15. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Том 6. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 78.

Станіслав Дембіцький

Усадьба А. О. Козачковського в контексте переяславской шевченкіани

В статтє рассматривается история усадьбы переяславского дворянина, врача А. О. Козачковського, друга Т. Г. Шевченко, в которого поэт был в гостях в 1845 и 1859 годах.

Ключевые слова : *усадьба А. О. Козачковського, Т. Шевченко.*

Stanislav Dembitskyi

A. O. Kozachkovskiy's Mansion in the Context of T. Shchenchenko's Visit to Pereyaslav

The article considers history of the estate of Pereyaslav of a nobleman, and the doctor A O Kozachkovskiy, the friend of T. G. Stevchenko, who visited the poet in 1845 and 1859 years.

Key words: *nobleman, of the doctor A O Kozachkovskiy, T. G. Stevchenko.*